

Från generell tillit till gatusmart

Gymnasieungdomar i Stockholm om social tillit

Carina Gunnarson

Abstract

Generalized trust is favorable to a large number of positive effects; from personal well-being to economic growth and democracy. This article analyses the validity of the standard question "Do you believe in general that most people can be trusted or that one cannot be too careful when dealing with others?" The article builds on unique quantitative and qualitative data collected by the author in seven schools in the municipality of Stockholm. The results show that a relatively large share of the students has a rational understanding of the question: their trust is domain-specific, depends on the situation and on the character of the person they meet, their trust is "street-smart". Some systematic variation is also observed between different types of schools. The findings also indicate that the standard question overestimate the level of generalized trust among respondents.

1. Introduktion

Generell tillit definieras som den tillit man hyser till människor som man inte känner personligen – människor i allmänhet – och tros vara det sociala "smörj-medel" som får människor att börja samarbeta med varandra (Coleman 1990; Ostrom 2000). Samhällen med hög generell tillit kännetecknas av fungerande demokratiska institutioner (Putnam 1993), demokratisk stabilitet (Inglehart 1990), ekonomisk tillväxt (Knack & Keefer 1997), ekonomisk jämlikhet samt låg korrupktion (Rothstein & Uslaner 2005; Uslaner 2002). Den generella tilliten håller samhället samman och gör livet mer behagligt – medan frånvaron av tillit gör livet både krångligare och svårare, ibland rent av till en kamp för överlevnad (Uslaner 2002: 10–11). Närvaron av social tillit i samhället tros också leda till mer tolerans, bättre hälsa samt personligt välbefinnande (Rotenberg 2004; Uslaner 2002).¹

1 Artikeln ingår i projektet "Vem bryr sig och vem kan man lita på: Skolans betydelse för ungdomars sociala tillit" som är finansierat av Vetenskapsrådet (2010–4749). Se Gunnarson, Barrling Hermansson & Loxbo, 2011.

Carina Gunnarson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
E-post: carina.gunnarson@statsvet.uu.se

Studiet av tillit har engagerat filosofer, psykologer, etnologer, antropologer, sociologer, organisationsforskare, ekonomer och statsvetare som närmat sig forskningsområdet med olika metoder och syften. Medan statsvetarnas intresse har rört tillitens ursprung och samhällseffekter, har ekonomer undersökt tillitens betydelse för ekonomisk utveckling, och sociologer vad tillit betyder för integration och samhällets sammanhållning.² I Sverige har statsvetare bland annat analyserat välfärdsstatens betydelse för den höga sociala tilliten i Sverige (Kumlin & Rothstein 2005; Rothstein 2001) eller variationer i tillit mellan olika kommuner (Pettersson & Lundåsen, 2009).

Trots en synnerligen omfattande forskning om social tillit och en lika betydande diskussion om tillit som begrepp så har metoderna för att undersöka generell tillit inte utvecklats i samma grad. I allmänhet undersöks tillit genom olika survey-frågor eller genom observation av deltagarnas beteende i spelsituationer i laboratoriemiljö (Glaeser et al. 2000). Det finns även exempel på forskning där man i olika kontexter studerat tillit med hjälp av ”tjocka beskrivningar” och kvalitativ metod (Banfield 1958; Ensminger 2001; Gambetta 1993; Jung 2003). Den fråga som ofta används i survey-undersökningar – *tycker du på det hela taget att man kan lita på de flesta människor eller tycker du att man inte kan vara nog försiktig i umgänget med andra människor?*³ – har använts sedan mitten av 1950-talet och förekommer som standardfråga i större undersökningar såsom *World Values Survey*, *European Social Survey* och *European Values Study*. Frågan kombineras ofta med andra frågor – i *World Values Survey* ställs ett batteri med frågor för att fånga olika aspekter av social tillit⁴ – men de allra flesta empiriska analyser inom statskunskapen använder standardfrågan som mått på generell tillit där tillitens styrka mäts och kodas antingen med en binär skala (WVS) eller en elvgradig skala (EVS, SOM).⁵

Några pragmatiska skäl till frågans vetenskapliga popularitet är att den möjliggör kvantitativ analys, att den möjliggör jämförelser eftersom den har använts under lång tid samt att det helt enkelt saknas bättre mått (Uslaner 2012). Vetenskapliga skäl till att använda frågan är att den uppvisar stabilitet över tid, samvarierar med andra närliggande mått på tillit, och verkar uppfattas på ett någorlunda likartat sätt när den besvaras (Nannestad 2008: 419; Reeskens & Hooghe 2008).

Trots detta riktas ofta kritik mot frågans validitet. En återkommande kritik är att frågan är ospecificerad och att det är oklart vad som menas med

2 För en beskrivning av hur olika discipliner studerat tillit, se Trägårdh 2009.

3 “Generally speaking, would you say that most people can be trusted, or that you can’t be too careful in dealing with people?”

4 I WVS 2005–2009 och 2010–2014 ställs frågor om tillit till ”din familj”, ”ditt område”, ”människor du känner”, ”människor du möter för första gången”, ”människor med en annan religion”, ”människor med annan nationalitet”.

5 För en översikt, se Grosse 2012; Lundmark 2016.

”de flesta människor”. Därmed lämnar frågan ett stort tolkningsutrymme till respondenten som kan ha olika människor i åtanke när frågan besvaras (DeLhey et al. 2011; Freitag & Bauer 2016; Freitag & Traunmüller 2009; Glaeser et al. 2000; Lundåsen & Pettersson 2009; Miller & Mitamura 2003; Nannestad 2008; Reeskens & Hooghe 2008). Trots denna kritik är det en brist på studier som genom kvalitativ metod undersöker hur respondenter uppfattar standardfrågan. De test som har gjorts för att utvärdera frågans validitet har främst använt sig av kvantitativa analystekniker, paneldata eller experimentliknande situationer (Nannestad 2008).

Huvudsyftet med artikeln är att ge ett bidrag till diskussionen om standardfrågans validitet genom att undersöka hur frågan uppfattas av unga respondenter i ett urval gymnasieskolor i Stockholm. Vilka tolkningar ger de uttryck för då respondenter får svara fritt på frågan? Uppfattas frågan som ett mått på generell tillit eller ger deras svar uttryck för andra dimensioner av tillit?

Ett delsyfte är empiriskt, att bidra med ökad kunskap om ungdomars sociala tillit. Det finns starka skäl till att närmare undersöka gymnasieungdomars tillit. En generell brist i tillitsforskningen är att den i hög grad har inriktats på vuxna respondenter medan det är ovanligt med studier som undersöker ungdomars tillit (Grosse 2012; Gunnarson 2008). Trots att forskning visar att den sociala tilliten i Sverige ligger på en hög och stabil nivå (Rothstein 2003; Holmberg & Weibull 2004) har de yngsta åldersgrupperna i spannet 16–19 år och 20–29 år betydligt lägre genomsnittlig social tillit än äldre åldersgrupper. Därtill är trenden bland unga sjunkande, vilket innebär att klyftorna mellan äldre och yngre ökat över tid (Oskarson & Rothstein 2012). Ungdomars tillit beskrivs som känslig för sociopolitisk förändring och kan därför uppfattas som en ”barometer” för samhällsförändring (Inglehart & Welzel 2005; Rotenberg 2004: 7867). Då inslaget av kvalitativa empiriska studier av social tillit i Sverige i allmänhet är begränsat (Frykman & Hansen 2005; Grosse 2012; Jacobsson & Sandstedt 2010; Pettersson & Lundåsen 2009), saknas kunskap om ungdomars sociala tillit, än mindre om skillnader bland unga.

Artikeln bygger på unika data – enkäter och brev från gymnasieungdomar – som samlats in av författaren under perioden 2012 till 2015 i sju gymnasieskolor i Stockholms stad. Urvalet är strategiskt där skolor med varierande betygsnivå, söktryck och socioekonomisk profil har valts ut för att få en spännvidd i materialet och en bredare belysning av standardfrågan. Metoden är induktiv och utgår från elevernas narrativer och resonemang i relation till standardfrågan om generell tillit. Faktorer som påverkar ungdomars generella tillit, exempelvis stämningen i skolan, bemötandet av lärare, social interaktion mellan elever, fritidsvanor eller familjebakgrund undersöks inte här, men utvecklas i andra arbeten.⁶

6 För en analys av faktorer inom skolan som påverkar ungdomars generella tillit, se Gunnarson, 2008; Gunnarson & Loxbo 2012.

De resultat som redovisas i artikeln visar att standardfrågan uppfattas betydligt snävare än vad som hävdas i den empiriska forskningen om generell tillit. Även om många ungdomars resonemang överensstämmer med vad som kan förväntas utifrån forskning om generell tillit, är det en förhållandevis stor andel gymnasieungdomar som tolkar standardfrågan utifrån ett strategiskt perspektiv där tilliten beror på den person, fråga och situation som ungdomarna ställs inför. Tilliten skulle därmed kunna beskrivas som rationell eller ”gatusmart”. Ungdomarna verkar tolka frågan utifrån en snävare social sfär än vad som kan förväntas utifrån forskningen om social tillit. Snarare än att uppfattas som ett mått på den generella tilliten i Sverige, indikerar ungdomarnas svar att frågan uppfattas som ett mått på tillit i en socialt avgränsad sfär i ungdomarnas närmiljö. I sina svar beskriver många elever sina strategier för att hantera möten med okända människor, vilket ytterligare stärker bilden av en gatusmart tillit. En konsekvens av dessa resultat är att undersökningar baserade på standardfrågan troligen överskattar nivån på den generella tilliten hos respondenterna.

DISPOSITION

Artikeln är disponerad enligt följande. Artikeln inleds med en presentation av olika dimensioner av social tillit där en skillnad görs mellan generell och partikulära tillitsformer. Därefter följer ett metodavsnitt där metod och urval av skolor, klasser och elever diskuteras. Därpå följer resultat med ungdomarnas motiveringar. Eventuella likheter och skillnader beroende på typ av skola och kön undersöks. Avsnittet rymmer även elevernas strategier för att hantera osäkerhet vid möten med okända människor. Artikeln avslutas med en sammanfattande diskussion.

2. Olika typer av tillit

Den vetenskapliga diskussionen av tillit som begrepp präglas av mångfald och frånvaron av en vedertagen definition. En vanlig distinktion brukar göras mellan generella och partikulära tillitsformer, där generell tillit riktar sig till människor i allmänhet, även de som man inte känner, medan partikulär tillit är snävare och riktas mot en begränsad krets. Oftast uppfattas partikulär och generell tillit som extremerna på en och samma värdeskala. Gränsdragningen mellan generell och partikulär tillit är glidande, och det finns ingen exakt punkt där den partikulära tilliten slutar och den generella tilliten börjar (Delhey & Newton 2005).

Statsvetare har ägnat allra störst uppmärksamhet åt *generell tillit*, som tros ha starka positiva effekter på samhälls- och individnivå. Den generella tilliten handlar om den tillit man har till människor som man inte känner, som man saknar information om och som man slumpvis möter i det offentliga rummet t.ex. på gatan, torget eller i snabbköpet (Putnam 1993). Tilliten begränsas

inte till någon specifik person eller grupp utan beskrivs som en inställning att bemöta människor i allmänhet med tillit (Rahn & Transue 1998: 545). Personer med hög generell tillit har som regel en positiv grundsyn, är optimistiska, har högre utbildning, och har en känsla av kontroll över tillvaron. Tilliten baseras på något slags samlad eller kollektiv erfarenhet av hur interaktionen mellan människor brukar fungera. Därmed tolkas den generella tilliten som ett mått på den sociala tilliten i samhället i stort (Uslaner 2002: 32-38).

En närliggande tillitsform är *moralisk tillit*. Den bygger på uppfattningen att människor delar vissa grundläggande värden, en positiv syn på människans natur och den moraliska ståndpunkten att man bör behandla andra på samma sätt som man själv vill bli behandlad. Personer med hög generell och moralisk tillit är ofta optimistiska och har en känsla av kontroll. De litar på andra för att de tror på människors välvilja och gör bedömningen att andra människor delar samma moraliska värderingar som dem själva. Den moraliska tilliten vilar inte på relationer med några särskilda personer i en specifik kontext. Den baseras inte heller på tidigare erfarenheter utan beskrivs som ett ställningstagande om hur människor bör bete sig som är mer opåverkad av yttre faktorer än andra former av tillit (Uslaner 2002: 23).

Ett helt annat perspektiv är att tilliten är av strategisk och partikulär natur. På ett allmänt plan handlar det om att individens tillit baseras på en konsekvensanalys och en värdering av den person som man har framför sig, ofta kopplat till en riskbedömning. Tilliten är i högre grad baserad på relationer mellan individer, än på en allmän attityd till omvärlden. Tilliten riktas till en person vi känner, har information om, eller är sakfråge- eller domänspecifik.

I sin mest extrema form riktas tilliten till en snäv krets, till människor som vi känner, träffar på i vår vardag, eller som delar våra värderingar. En s.k. *partikulär tillit* definieras som tillit till familj, nära vänner eller släktingar, eller personer som vi betraktar som våra likasinnade, t.ex. personer som delar intressen eller är med i samma organisation som oss själva. Personer med låg generell tillit har ofta en pessimistisk syn på omvärlden, uppfattar tillvaron som hotfull och har en känsla att de har liten kontroll över det som händer dem. Av rädsla för att bli utnyttjad av andra, undviker man kontakter med okända (Uslaner 2002: 31). Till skillnad från generell och moralisk tillit tros den partikulära tilliten vara negativ för samhällsutvecklingen.

I Hardins diskussion om det "inkapslade intresset" vilar den egna tilliten på en rationell bedömning av motpartens intressen: jag litar på dig för att jag bedömer att det är i ditt eget intresse att agera på det sätt som jag hoppas. Annorlunda uttryckt, tilliten hos person A vilar på en bedömning av motparten B och dennes motiv, moral eller intresse i att agera på ett sätt (X) som inte skadar oss, för att det är i person B:s egenintresse att ha en fortsatt relation med A (Hardin 1993; 2002). Tilliten blir ett resultat av en tolkning av personens karaktärsdrag och de förtroendeskapande signaler som denna skickar genom sitt sätt att vara

(Bacharach & Gambetta 2001). En tillit som riktas mot alla eller en generell förväntan att alla går att lita på är inte ”meningsfull” menar Hardin (2002: 13).

Till den rationella tilliten hör *kunskapsbaserad tillit* som avgränsas till vissa personer eller grupper som man har erfarenhet av att interagera med. Den handlar om en tillit som omfattar individer som man möter regelbundet, men som man inte har samma känslomässiga relation till som nära vänner och familj. Tilliten bygger på att man har information och erfarenhet av hur en person har betett sig tidigare eftersom interaktionen är kontinuerlig. Vissa möjligheter finns att bestraffa den som visar sig vara opålitlig. Tilliten rör inte människor i allmänhet, utan begränsas till vissa individer eller organisationer (Yamagishi & Yamagishi 1994: 139).

En annan form av rationellt baserad tillit är *sakfråge- eller domänspecifik*. Med detta menas att tilliten till en annan person är beroende av situationen eller sakfrågan. Man kan lita på andra människor i vissa avseenden (t.ex. ekonomiska råd), men inte i andra (ta hand om våra barn). Tilliten till en person kan variera mellan den privata och yrkesmässiga sfären, men också inom respektive sfär. En läkare kan t.ex. vara en skicklig kirurg eller forskare, men dålig på patientkontakter. En person kan vara pålitlig vad gäller karriärråd, men usel på äktenskapsråd. Tilliten kan också variera beroende på hur länge man har känt en viss person (Chen et al. 2011:88).

Andra tillitsdimensioner är ”*community trust*” (Wollebaek et al. 2012) och *identitetsbaserad tillit* (Delhey et al. 2011; Stolle 2002; Freitag & Bauer 2013). ”Community trust” riktas till människor som man träffar och interagerar med i det lokala offentliga rummet medan den *identitetsbaserade tilliten* bygger på att en person identifierar sig med en grupp som delar ursprung, språk, kultur, vanor, religion, beteende eller traditioner. (Delhey et al. 2011: 789; Stolle 2002: 401-2; Freitag & Bauer 2013:26).

De teoretiska definitioner som diskuterats ovan används för att identifiera olika tankespår i ungdomarnas svar. Det är framför allt skillnaden mellan generell/moraliska och partikulära/strategiska argument som är av intresse i artikeln. För att kunna dra slutsatsen att standardfrågan är valid och kan uppfattas som ett mått på generell tillit, bör ungdomarnas argument rymma resonemang där det framgår att frågan rör människor i allmänhet. Om ungdomarna tolkar standardfrågan utifrån ett mer strategiskt perspektiv, görs istället hänvisningar till rationella överväganden som indikerar att tilliten beror på person, situation eller sakfråga. Denna typ av resonemang signalerar att standardfrågan uppfattas på ett annat sätt än det som hävdas i litteraturen. Ett rationellt baserat argument vilar inte på att respondenten gör en bedömning av befolkningen i stort, utan på att individen motiverar sin tillit genom att ”läsa av” personen, analysera situationen eller låta sakfrågan avgöra. Tillitsformerna sammanfattas nedan (Tabell 1).

Tabell 1. Tillitens dimensioner

Begrepp	Definitioner
<i>Generell/moralisk tillit</i>	
Generell tillit	Tillit som riktas till människor i allmänhet. Bygger på en positiv syn på omvärlden och känsla av kontroll över tillvaron. Baseras på ett slags kollektiv erfarenhet av hur människor i allmänhet betar sig. Ex. "Det är få som luras, därför kan man lita på människor i allmänhet."
Moralisk tillit	Tillit som riktas till människor i allmänhet. Tillitsform som baseras på moral eller ett personligt ställningstagande. Positiv syn på omvärlden. Mer opåverkad av erfarenheter än generell tillit. Ex. "Man bör lita på andra", "Människor förtjänar tillit".
<i>Partikulär/strategisk tillit</i>	
Partikulär tillit	Tillit som riktas till familj, nära vänner, släktingar, eller likasinnade. Negativ syn på personer utanför den närmaste kretsen. Pessimistisk syn på världen som uppfattas som hotfull, därför kan man inte lita på någon.
Personspecifik tillit	Tilliten är ett resultat av en bedömning av den person man har framför sig och dennes motiv/intressen.
Kunskapsbaserad tillit	Tilliten beror på kunskap och erfarenhet av interaktion med en specifik person från ett visst sammanhang.
Sakfråge- eller domän-specifik tillit	Tilliten varierar beroende på fråga och situation.
<i>Övriga tillitsformer</i>	
"Community trust"	Tillit som riktas mot människor i ett geografiskt avgränsat område; människor i lokalsamhället.
Identitetsbaserad tillit	Tillit till individer/grupper som delar samma ursprung, språk, kultur, vanor, religion, beteende, traditioner

3. Metod

Det kvalitativa materialet i artikeln bygger på två huvudsakliga material: 1) öppna svar på standardfrågan om generell tillit; 2) brev från 28 gymnasieungdomar. De öppna svaren ingår i en enkät som delades ut till 356 elever i 21 klasser i sju gymnasieskolor i Stockholms stad under deras sista termin på gymnasiet.⁷ Av de som deltog var 69 procent kvinnor och 31 procent män. Enkäten delades ut i klassrummet av artikelförfattaren.

Urvalet är strategiskt och har gjorts inom ramen för ett större skolprojekt, vars syfte är att genom en panelstudie undersöka faktorer inom skolan som påverkar ungdomars generella tillit.⁸ Skolor med varierande betygsnivå, söktryck och socio-

7 Enkäterna delades ut vårterminen 2015.

8 Se fotnot 1.

ekonomisk profil har valts ut i syfte att skapa en så stor spännvidd i urvalet som möjligt. Hänsyn har även tagits till skolstorlek, utbildningsprogram, föräldrarnas utbildningsnivå, och geografisk position (innerstad, förort). Materialet i artikeln bygger på en enkät som delades under elevernas sista termin på gymnasiet (2015).

Skolorna har delats in i tre kategorier – hög, mellan och låg – baserat på antagningspoäng och andel föräldrar med högre utbildning. Spridningen i antagningspoäng är mycket stor: från ”alla antogs” till en antagningspoäng över 500. Forskning har visat stora skillnader mellan skolor som karaktäriseras av studie- eller yrkesförberedande program (Bergström 2015). I detta urval är det tre skolor som enbart erbjuder studieförberedande program, nämligen de två elitskolorna samt en skola mellankategorin. Resursstarka elever återfinns främst i de två elitskolorna medan elevsammansättningen är mer blandad i övriga skolor. Högstatusskolorna kännetecknas av hög antagningspoäng, hög andel föräldrar med hög utbildning, begränsat antal lediga platser och att skolorna endast erbjuder studieinriktade program. Lågstatusskolorna kännetecknas av låg antagningspoäng, stort antal lediga studieplatser, låg andel föräldrar med hög utbildning, samt att skolorna erbjuder både studieinriktade och yrkesinriktade program. Mellanstatusskolorna uppvisar en större intern variation (Tabell 2).

Tabell 2. Enkäten: urval av skolor och klasser

Skola	Skolform*	Status	Antagningspoäng	Lediga platser	Föräldrar med hög utbildning (%)	Valda klasser/program**	N***
Hög1	F	Hög	274	≤ 10	82	3 (S, N, E)	44
Hög2	K	Hög	530	≤ 10	85	2 (S, H)	51
Mellan1	K	Mellan	221	≤ 10	66	2 (S, N)	55
Mellan2	K	Mellan	111	≤ 10	55	3 (S, 2 yrkes)	44
Mellan3	K	Mellan	Alla antogs	≤ 10	45	5 (S, 4 yrkes)	76
Låg1	K	Låg	Alla antogs	≥ 100	31	3 (S, S, 1 yrkes)	46
Låg2	F	Låg	Alla antogs	≥ 100	23	3 (S, 2 yrkes)	40

* F=friskola, K=kommunal skola.

** S=samhällsvetenskapligt program, N=naturvetenskapligt program, E=ekonomiskt program, H=humanistiskt program.

*** N=356.

Generell tillit undersöktes i enkäten genom standardfrågan ”*tycker du på det hela taget att man kan lita på de flesta människor eller tycker du att man inte kan vara nog försiktig i umgänget med andra människor?*” Dels ställdes frågan i enkäten med två fasta svarsalternativ: 1) man kan lita på de flesta, 2) man kan inte vara nog försiktig, dels ställdes den som öppen fråga i slutet av enkäten där eleven instruerades att gå tillbaka till standardfrågan och att motivera sitt svar.

Av de ungdomar som deltog i enkäten svarade 54 procent att de litar på människor i allmänhet, medan 46 procent ansåg att man bör vara försiktig i umgänget med andra människor. Detta är något lägre än det genomsnittliga värdet (60 %) för Sverige som helhet (Holmberg & Rothstein 2015; Rothstein 2008). I jämförelse med data presenterade av SOM-institutet, som är baserat på ett representativt urval ungdomar i Sverige, är tillitsnivån i denna studie något högre. Data är dock inte helt jämförbara då SOM använder sig av en 11-gradig skala från 0 till 10 och då respondenterna delas in i tre kategorier beroende på tillitsnivå (hög, mellan, låg).⁹

78 procent av de som deltog i enkäten svarade på den öppna frågan om tillit. Svarsfrekvensen varierade mellan 65 och 91 procent mellan olika skolor, med en högre svarsfrekvens i högstatusskolorna.¹⁰ Elever som svarade på den öppna frågan litade i högre grad på människor i allmänhet än elever som valde att inte svara på frågan.¹¹ (Tabell 3)

Tabell 3. Samvariation mellan standardfrågan och öppen fråga om tillit (%)

	Motiverat svar	Inget svar	Total
Man kan lita på de flesta	82 (149)	18 (32)	100 (181)
Man kan inte vara nog försiktig	73 (115)	27 (42)	100 (157)
Total	78 (264)	22 (74)	100 (338)

I artikeln ingår brev från 28 elever i två innerstads- och två förortsskolor i Stockholms stad, samt en gymnasieskola i södra Storstockholm.¹² Deltagande i brevprojektet var frivilligt och gjordes genom självselektion. Intresserade elever anmälde sitt intresse genom att kryssa i en särskild fråga i slutet av enkäten. Återbesök gjordes därefter i de utvalda skolorna för att träffa de elever som visat intresse för studien och närmare förklara studiens syfte. På grund av låg svarsbenägenhet delades brev ut i en klass som inte deltog i enkätstudien.

Förutom att skriva om standardfrågan beskrev eleverna även sin tillit till människor i området där de bor, människor i Stockholm och till människor som är olika dem själva. I denna artikel bygger analysen endast på resone-mang i relation till standardfrågan. Övriga brevsvvar redovisas inte i artikeln (Appendix 1).

9 I SOM-institutets undersökningar varierar antalet ungdomar med hög tillit mellan 43 och 51 procent för 16-29-åringar under perioden 1996-2014. Se Holmberg & Rothstein 2015: tabell 1.

10 Hög1: 91%; Hög2: 86%; Mellan1: 78%; Mellan2: 70%; Mellan3: 65%; Låg1: 76%; Låg2: 88%. Ingen skillnad fanns mellan kvinnor och mäns svarsbenägenhet.

11 Sambandet var signifikant på en .05 nivå. Cramer's V= .109.

12 Brevstudier har tidigare genomförts av Skolverket, 1995 och Gunnarson 2008.

Samtliga brev skrevs under elevernas andra år på gymnasiet. Elever från hög-, mellan- och lågstatusskolor ingår i studien. Samtliga elever gick studieförberedande program. De flesta hade föräldrar med utbildning på gymnasie- eller universitetsnivå. Bland brevskrivarna finns en betydande överrepresentation av kvinnor (Appendix 2, Tabell 5 och 6). Baserat på deras svar på standardfrågan uttryckte 12 elever hög tillit, fyra elever låg tillit, fyra hade bytt position mellan 2012 och 2015 och en kryssat i båda svarsalternativen. Information saknas om åtta elever som inte ingick i panelstudien.

Metoden är explorativ och bygger på induktiv metod där empirin varit ledande för att vaska fram olika argumenttyper. De teoretiska dimensionerna av tillit har använts för att lyfta fram tankemönster i ungdomarnas resonemang. Det kvalitativa analysprogrammet Atlas.ti har använts för att klassificera och upptäcka mönster i argumentationen.

4. Resultat

MÄNNISKOR ÄR GODA

I gymnasieungdomarnas svar är det flera som lyfter fram argumentet att människor är goda. Man litar på andra för att man gör bedömningen att människor i allmänhet i Sverige är goda och för att det finns en stark gemensam norm som förhindrar brott mot normen att människor går att lita på.¹³ Eleverna skriver mestadels om sina positiva erfarenheter av andra människor – eller snarare en frånvaro av negativa erfarenheter – som skulle få dem att tänka annorlunda. Nästan alla människor är vänliga och goda, resonerar en elev, ”resten är en högljudd minoritet”.¹⁴

Flera elever skriver att deras tillit grundas på att de saknar erfarenheter av att bli svikna. De flesta människor som de har träffat är i allmänhet trevliga, ”har god moral”, ”goda avsikter” eller vill andras bästa.¹⁵ Risken att träffa på illvilliga personer beskrivs som ”sjukt liten” även om ”[f]ilmer och tidningar mm. får det att framstå som att alla man möter är potentiella mördare eller våldtäktsmän”.¹⁶ Eftersom de flesta människor vill väl finns det ”ingen anledning till att gå runt och vara misstänksam mot folk i onödan”.¹⁷ Om människor är manipulativa så beror det på att de befinner sig i en utsatt position, resonerar en elev.¹⁸

13 Mellan 1003.

14 Hög 80.

15 Hög 65; Hög 170; Hög 80; Hög 1039; Låg 385.

16 Hög 1039.

17 Hög 566.

18 Hög 65.

På det hela taget tror jag man kan lita på människor på grund av hur det svenska samhället ser ut med att många följer sociala normer och regler men sen tror jag inte man kan lita på människor när det kommer till viktiga saker som har personligt värde för sig själv. (Kvinna, mellan, 1003)

Jag tror att de flesta människor i grunden är goda, och endast lurar/manipulerar andra om de hamnar i utsatta situationer. Eftersom de flesta i Sverige inte befinner sig i någon utsatt position finns det inga incentiva att manipulera andra (och även när det finns det tror jag många av etiska skäl skulle avstå). (Man, hög, 65)

Av mina erfarenheter att döma är de flesta personer schyssta och pålitliga. Illvilliga människor möter jag så sällan att jag inte riktigt behöver anpassa mitt beteende efter dem. (Man, hög, 70)

Ja [men] innerst inne är vi goda så bara [för att] en är dum betyder [det ej] att alla är likadana. (Kvinna, låg, 385)

Även om flera elever hänvisar till personliga erfarenheter för sitt ställningstagande, är det också några som skriver att det är en del av deras *personlighet* att lita på andra. De har en positiv människosyn i grunden och litar därmed på människor i allmänhet. Trots att några av dem har varit med om att bli svikna och beskriver sig själva som naiva¹⁹, håller de fast vid sin linje att lita på andra.²⁰

... jag är en sån person som har förmågan att se gott i de flesta till en början. Jag utgår från att alla är pålitliga och omtänksamma personer, på gott och ont. Ibland känner jag mig lurad för att personer inte var som jag trodde men oftast ger mitt tankesätt folk en ärlig chans, därför håller jag kvar vid det. (Kvinna, hög, 608)

Jag är väldigt naiv och tror att alla vill väl och aldrig skulle skada någon medvetet. Därför tror jag att vi kan lita på de flesta. (Kvinna, hög, 1)

Jag är en människa som tror gott om andra. Därav litar jag på många i min omgivning. Dessvärre har många bevisat motsatsen men jag fortsätter ändå att lita på folk... (Kvinna, låg, 283)

Några elever beskriver sin hållning som en *attityd* eller ett förhållningssätt till omvärlden. Trots att det kan vara förenat med en viss risk att lita på andra, föredrar man att lita på andra enligt devisen hellre för mycket än för litet tillit till andra människor. Trots vissa risker, är man uppmärksam: "jag låter mig inte

19 Hög 1; Hög 4; Hög 565.

20 Hög 608; Låg 283.

luras".²¹ Om det är så att man ändå blir lurad, så påverkar det ändå inte den egna hållningen som uppfattas som ett bättre förhållningssätt i det långa loppet.

Det är en risk man måste ta. De flesta människor är värda det, och om man råkar lita på fel människa då och då så bör det inte påverka hur man betar sig i framtiden. Livet handlar om att ta risker, och då måste man vara beredd på att ta konsekvenserna, både de positiva och de negativa. (Kvinna, låg, 592)

Jag tycker på det stora hela att man kan lita på de flesta människor. Jag litar hellre för mycket än för lite på folk. Det känns annars som om man skulle missa tänkbara möjligheter. Jag tror kanske att det beror på att jag är en optimist i nästan alla lägen så jag förutsätter ofta att folk vill mitt bästa. (Kvinna, mellan, 135)

Av de 22 elever som framfört denna typ av argument, d.v.s. att människor i allmänhet är goda, har samtliga svarat att de litat på människor i allmänhet. Argumenten ligger nära den teoretiska definitionen på generell tillit. Denna typ av argument framförs i betydligt högre grad i studiens högstatusskolor än i övriga skolor. 20 av de 22 citaten har framförts av elever i högstatusskolor. Däremot finns det ingen skillnad mellan män och kvinnor (se Appendix 4, tabell 9).

ALLA FÖRTJÄNAR EN CHANS

Ett annat argument är av mer principiell karaktär: alla människor förtjänar en chans och därför bör de bemötas med tillit. Det är få elever som explicit förklarar sitt ställningstagande med moral – det Uslaner skulle kalla för moralisk tillit – men argumentet 'alla människor ha rätt till en ärlig chans' ligger nära denna dimension av tillit. Det beskrivs som en rättighet att inte dömas på förhand. Eleverna använder ord som att man "ska", "bör", "borde", "måste" visa tillit i deras motiveringar till varför alla människor ska ges en chans.²² En elev beskriver tillit som "det bästa sättet" att bemöta sina medmänniskor på.²³ Trots att några elever blivit lurade, finner de att det ändå är viktigt att inte döma någon för snabbt.²⁴ Inställningen hos flera elever är att så länge som ingenting talar för motsatsen ska en person bemötas med tillit.

Jag tror på att man ska gå in med inställningen att man kan lita på folk. Jag tror det har med min uppväxt att göra; mina föräldrar är båda väldigt "open-minded" och har sedan jag var liten varit väldigt bra på att visa mig att alla har rätt till en chans. (Kvinna, hög, 48)

21 Hög 67.

22 Hög 48; Hög 7; Hög 570; Låg 334; Låg 326.

23 Hög 562.

24 Mellan 136; Låg 326.

Jag tycker att det är viktigt att ge alla en chans och därför menar jag att man kan/bör lita på de flesta människor, så länge de inte ger upphov till en anledning att inte lita på dem. (Kvinna, hög, 570)

Jag tycker att alla människor förtjänar en chans vilket gör att jag låter folk säga sin åsikt och sen utvärderar jag deras personlighet och hur eller om jag kan tänka mig fortsätta med vänskapen. (Man, mellan, 454)

Alla människor är värda en ärlig chans, man ska ej döma någon för snabbt om huruvida de är ärliga/pålitliga. (Kvinna, mellan, 136)

Jag har inga som helst problem att lita på andra människor även om jag blivit lurad, alla individer är olika. Alla förtjänar en chans. (Man, låg, 245)

En klar majoritet av de som framför detta argument (12 av 14) säger att de litar på människor i allmänhet. Argumentet 'alla människor förtjänar en chans' förekommer i samtliga skolor som ingår i studien, men framförs något oftare av elever i högstatusskolor än övriga skolor och i någon mindre utsträckning i mellanstatusskolor. Det går inte att se någon skillnad mellan män och kvinnor för denna argumenttyp (se Appendix 4, tabell 9).

MAN TJÄNAR SJÄLV PÅ TILLIT

En annan argumentationslinje lyfter fram att man bör lita på andra människor för att det är bra för en själv som person, antingen för att man mår bättre av det rent personligen men också för att man kan missa chanser eller möjligheter om man inte hyser tillit för andra människor. Tillit beskrivs exempelvis som viktigt för att få vänner²⁵, för att känna sig trygg²⁶, för att det roligare²⁷, för att inte missa möjligheter²⁸ eller för att man trivs bättre på ett personligt plan med att ha en tillitsfull attityd.²⁹ Argumentationslinjen skulle kunna uppfattas som en rationell form av tillit eftersom ungdomarna lyfter fram olika värden för den egna personen att lita på andra. Argumentet bedöms ändå ligga närmare generell tillit då argumentationen tar fasta på tillit som en generell attityd, snarare än att vara mer rationellt baserad och knuten till en specifik person, sakfråga eller situation.

De flesta utvecklar tankegångar om att det är viktigt att visa tillit, eftersom de tror att det kommer tillbaka som något positivt på dem själva. Tankegången

25 Hög 78.

26 Hög 592.

27 Hög 568.

28 Mellan 135.

29 Mellan 108.

är: om jag litar på andra, så kommer de också att lita på mig.³⁰ Eller omvänt, om man själv dömer andra, kommer andra också att döma mig: "Min filosofi är att det finns idioter men de flesta är inte det och därmed dömer jag inte, jag vill ju inte att någon dömer mig".³¹ Resonemangen bygger sålunda på en reciprocitetstänke där den egna attityden påverkar andra människors bemötande av en själv.

Jag tycker att man kan lita på andra människor. Att lita på någon är att ge en del av sig själv till dem, och självklart riskerar man att bli sårad, men om man inte vågar lita på folk, vad ska man då leva för? Man måste lita på någon om man vill ha vänner, om man vill känna sig trygg. (Kvinna, hög, 592)

I allmänhet tycker jag själv att jag är ganska pålitlig och därför tror jag att jag har ett större förtroende för andra. Jag tror på karma och om man betar sig ärligt mot andra så har de ingen anledning att vara oärliga mot en tillbaka. (Kvinna, hög, 608)

Jag känner att om jag litar på andra och visar tillit och respekt, så är de villiga att visa detsamma tillbaka till mig. Om man har en kritisk attityd till människor får man det bara tillbaka och det vill jag ej. (Man, hög, 41)

Några elever beskriver bristen på tilltro till andra som tröttande och som ett förhållningssätt som inte är bra för en själv som person. Misstro mot andra "skapar bara onödigt stress och sämre relationer", skriver en elev.³² Även om det är viktigt att vara försiktig med vilka människor man öppnar sig för ska man samtidigt "inte övertänka och vara försiktiga med varenda människa man stöter på, då blir livet bara jobbigt ifall det är det enda man tänker på".³³ Misstro som attityd beskrivs som ansträngande: "Visst finns det sjuka och elaka människor överallt, men det är nog utmattande att hela tiden gå runt med inställningen att man inte kan lita på nån".³⁴ Dessutom skulle livet "bli rätt trist om man bara misstänkte alla utan skäl".³⁵ Andra risker är att "man blir paranoid"³⁶ och att "man förlorar mer på att gå in med ett synsätt där man tänker att ingen riktigt går att lita på".³⁷ Misstro "kan det leda till en tråkig situation och en förlorad

30 Hög 41; Hög 580; Mellan 95; Mellan 435; Låg 283; Låg 353.

31 Mellan 160.

32 Mellan 623.

33 Mellan 622.

34 Mellan 1046.

35 Hög 68.

36 Hög 1043.

37 Hög 120; Hög 143.

potentiell vänskap/relation” men det skapar också ”konstig stämning” om man intar en attityd där man misstror andra.³⁸

Jag tycker att det är en självklarhet att man ska kunna lita på människor eftersom (...) det skulle bli väldigt jobbigt om man gick runt och oroade sig över det hela tiden. (Kvinna, hög, 585)

I det stora hela blir en nog paranoid om en går runt och tänker att ingen går att lita på. Vi tror ofta det värsta [om] människor när det egentligen är en väldigt liten andel som faktiskt utgör ett hot. (Kvinna, hög, 1043)

OM man går in med en suspekt eller allmänt misstänkt inställning är det klart att andra inte kommer lita på en och då blir det konstig stämning. (Man, mellan, 174)

Närpå samtliga elever som framfört detta argument (22 av 23) har svarat att de litar på människor i allmänhet.³⁹ Denna argumenttyp – att tillit är bra för en själv – är vanligare i högstatusskolorna, men mer ovanlig i lågstatusskolorna. Endast 3 av 23 citat har framförts av elever i lågstatusskolor. Inte heller här går det att se någon tydlig skillnad mellan män och kvinnor för denna typ av argument (se Appendix 4, tabell 9).

MÄNNISKOR ÄR EN RISK

På den andra sidan av spektrumet finns en argumentationslinje där människor i allmänhet betraktas med misstänksamhet. Eftersom det finns människor som inte vill väl, de kan vara farliga eller onda, kan man aldrig veta vem man har framför sig.⁴⁰ Därför kan man heller inte lita på folk i allmänhet. Eftersom man aldrig kan veta hur en annan människa tänker⁴¹ eller vad han eller hon planerat före en träff, så beskrivs det som bättre att ”vara kritisk så du inte blir utsatt på något sätt”.⁴² Även om människor kan verka pålitliga så kan man aldrig veta något om ”vad de varit med om eller hur de växte upp”.⁴³

Trots att majoriteten beskrivs som hederlig, så finns det ”alltid en minoritet som absolut inte går att lita på vilket gör att de förstör för majoriteten eftersom en inte vet vem som är hederlig och inte”.⁴⁴ För att inte bli lurad eller råka illa ut är det viktigt att vara försiktig skriver en elev: ”det finns för jävliga människor

38 Hög 78; Mellan 174.

39 En person har en oklar position.

40 Mellan 1045.

41 Mellan 515.

42 Mellan 102; Mellan 141; Mellan 240.

43 Hög 1037.

44 Hög 558.

som man kan ha oturen att träffa, och om man då är godtrogen och naiv så kan det sluta illa”.⁴⁵ Konsekvenserna av att lita på någon som visar sig vara opålitlig är att man blir sviken, utsatt, ’huggen i ryggen’ eller – om det vill sig riktigt illa – att man ’förstör sitt liv’.⁴⁶ För att inte råka illa ut är det ’bättre att ta det säkra före det osäkra’.⁴⁷

Det är bättre att ta det säkra före det osäkra. Jag tror att man kan lita på de flesta människor, men det är svårt att veta om just den personen jag träffar just då går att lita på. Jag tar inga risker. (Kvinna, hög, 612)

Jag vill lära känna människor innan jag litar på dem, man vet aldrig vad någon är ute efter. (Man, mellan, 102)

Man vet aldrig [vem] man kan möta, man måste alltid vara kritisk så du inte blir utsatt på något sätt. (Man, mellan, 142)

[J]ag utgår ifrån att andra människor på något sätt kan/kommer att kunna skada mig på något sätt så jag [har] i princip ingen tillit till människor. Tror detta grundar sig i dåliga hemförhållanden och svek från familjen. (Kvinna, låg, 378)

Ingen av dem som anför denna typ av argument hänvisar till sin egen förmåga att göra en bedömning av personen de har framför sig, utan deras positioner förefaller ganska låsta. Människor kan vara vänliga och verka pålitliga, men det går inte att förutse hur de betar sig, vad de har för bakgrund, värderingar, eller vad de har varit med om. Därför är misstro den strategi som väljs gentemot människor i allmänhet. Precis som för argumentationen ”människor är goda”, finns det elever som hänvisar till sin personlighet eller personliga erfarenheter som förklaring till att de inte litar på andra.

Så gott som samtliga elever som framför detta argument (18 av 20) litar inte på människor i allmänhet.⁴⁸ Argumenten passar väl in i beskrivningen av partikulär tillit: uppfattningen av omvärlden är negativ. Det går inte att se någon skillnad mellan hög-, mellan- eller lågstatusskolor, inte heller mellan män och kvinnor (se Appendix 4, tabell 9).

MÄNNISKOR ÄR FALSKA

En närliggande argumentation lyfter fram att människor är falska och opålitliga. Argumenten tar fasta på att människor är falska och ofta visar upp ett

45 Hög 588.

46 Låg 393; Mellan 618; Låg 321.

47 Mellan 612.

48 Information saknas om en person.

annat ansikte. Människor kan le och verka vänliga, men det ”betyder inte att de är snälla”, i realiteten är de annorlunda.⁴⁹ En elev skriver att ”människorna i världen är onda idag, man måste känna en person väldigt bra för att kunna lita på en, men inte ens då. De flesta har två ansikten”.⁵⁰ Andra skriver att människor är ”dubbelsidiga”: de talar inte sanning, har baktankar, dolda agendor, är svekfulla och opålitliga och ”kan alltid dölja eller ljuga för en”.⁵¹ Man kan aldrig vara nog försiktig eftersom det är ”[s]vårt att känna människor kan alltid visa en ny sida av sig själva”.⁵² Många vet hur de ska uppföra sig för att bli omtyckta, skriver en annan elev, men i verkligheten kan de vara helt annorlunda.⁵³ Problemet är att pengar, makt och egoism gör människor falska och därför ”när det gäller moraliska frågor kommer alla att göra allt för att rädda sina egna skinn”.⁵⁴

Jag tyckte för länge sedan att det gick att lita på människor då. Men det ändrades kort därefter. Orsaken till det vet jag faktiskt inte. Men jag växte upp och insåg att vissa leenden döljer någonting annat i verkligheten. Jag insåg att alla inte vill alla väl. Girigheten lyser starkt igenom personligheten. Jag lärde mig att läsa av människors ansiktsuttryck och kroppsspråk bättre. Jag lärde mig att inte gå på uttrycken och orden lika enkelt. (Kvinna, låg, 306)

Man ska vara försiktig tycker jag. Man vet aldrig. Man kan tro att man litar på en person men sen kan den visa raka motsatsen. (Man, låg, 288)

Man kan ju lita på sina vänner och dem man känner, men jag litar absolut inte på främlingar hur vänliga de än är man kan inte vara nog försiktig. (Kvinna, låg, 1079)

De flesta elever som framfört detta argument (18 av 20) har svarat att de inte litar på människor i allmänhet. Argumentet ligger nära en partikulär uppfattning av omvärlden. Argumentation förekommer i alla skolor men är vanligare i lågstatusskolor, och mer ovanlig i högstatusskolorna. Argumentet framförs i ungefär lika hög grad av män och kvinnor (Appendix 4, tabell 9).

49 Mellan 1024; Mellan 1047.

50 Mellan 111.

51 Mellan 199; Hög 608; Hög 1032; Låg 382.

52 Mellan 151.

53 Låg 301.

54 Mellan 121.

MÄNNISKOR ÄR EGOISTER

Ett annat argument som förs fram är att människor är egoistiska och mest tänker på sina egna intressen eller sin egen vinning. Risken finns att man utnyttjas av andra, för deras intressen. Argumenten tar fasta på att människor som regel är ”dumma och egoistiska”⁵⁵, att de tar ”varje chans de kan för att utnyttja mig, av alla möjliga sorters anledningar”.⁵⁶ Skälen till att de är egoister är pengar, för att rädda sitt eget rykte (eller moral), eller för att ”man måste vara egoist för att komma någonstans här i världen”.⁵⁷ ”Alla siktar på något som de har nytta av, annars bryr sig de inte”, skriver en elev.⁵⁸ Argumentationen utgår i nästan alla fall från att man själv blivit utsatt för andra manipulation eller intressen. Det är ovanligt att man beskriver sitt eget beteende på detta sätt – att man själv skulle knyta kontakt med andra för att uppnå någonting för egen vinning.

Jag upplever att många människor tar varje chans de kan [för] att utnyttja mig, av alla möjliga sorters anledningar, och jag upplever extremt obehag av det. Därför väljer jag att lita på ett väldigt litet antal personer, som inte har någon logisk anledning, som jag kan se, att utnyttja mig. (Kvinna, hög, 590)

Nu för tiden kan man inte lita på någon. Av det jag sett så måste man vara egoist för att komma någonstans här i världen. (Man, mellan, 189)

Jag tror inte att man kan lita på någon för att alla siktar på något som de har nytta av, annars bryr sig de inte. (Kvinna, mellan, 1029)

Av de tio elever som framfört detta argument, är det nio som svarat att de inte litar på människor i allmänhet. Argumentet ligger nära en partikulär uppfattning av tillit. Argumentationen är lika vanlig i hög-, mellan- och lågstatusskolor, utan någon tydlig skillnad mellan män och kvinnor (Appendix 4, tabell 9).

BEROR PÅ SITUATION OCH FRÅGA

Många ungdomar för en diskussion om att tilliten är situations- och frågespecifik: tilliten varierar från situation till situation och den beror på vad det handlar om för fråga. Till skillnad från argumentet ”människor är en risk” där beskrivningarna av människor var mer kategorisk, är diskussionerna för denna argumenttyp mer nyanserade och tyder på en förmåga att läsa av och hantera sociala situationer. Resonemangen påminner här om Yamagishis diskussion om

55 Mellan 149.

56 Hög 590.

57 Mellan 189.

58 Mellan 1029.

tillit som social intelligens (Yamagishi, 2001) och en tillit som är domänspecifik (Chen et al. 2011). Även om man inte går omkring och känner misstroende mot andra människor, t.ex. att de skulle kunna skada en rent fysiskt är man inte beredd att be okända människor hålla i deras kamera,⁵⁹ att berätta om något känsligt för en person som man inte känner väl⁶⁰ eller att släppa in okända människor i hemmet.⁶¹ En elev skriver att man kan lita på de flesta, men ”man bör vara mer försiktig...under kvällstid/natt” om man träffar människor ute.⁶²

Även om man litar på människor i vardagliga situationer, finns det gränser för tilliten. Det är få som man kan lita på till 100 %, skriver flera elever. När det gäller förtroenden som att ”berätta något jobbigt som hänt hemma” är det få personer som man vågar lita på.

Det beror på situationen, och hur allvarlig den är. Skulle jag svimma på gatan tror jag att jag snarare skulle få hjälp än att bli rånad, men om någon ser mig tappa en 20-lapp är det nog ingen som springer fram och ger tillbaka den till mig. (Kvinna, hög, 605)

Jag tycker man alltid ska ha inställningen att man kan lita på de flesta människorna men att man samtidigt försöker känna av situation och bilda en uppfattning utifrån det. (Man, mellan, 179)

Man kan lita på dem flesta människorna till en viss gräns, t.ex. litar jag på att jag skulle få hjälp av omgivningen om jag föll ihop helt plötsligt. Skulle inte lita på att jag skulle få tillbaka pengar om jag ger det till någon jag inte känner. (Man, mellan, 201)

Av de 28 elever som framfört detta argument landar 19 elever i slutsatsen att man kan lita på andra människor, medan 6 anser att man bör vara försiktig.⁶³ Denna situationsspecifika argumentation är något vanligare i hög- och medelstatusskolor, men förekommer i alla typer av skola. Det finns inte någon skillnad mellan män och kvinnor (Appendix 4, tabell 9).

RISKEN FÖR SKVALLER

Flera elever tar upp risken för att känslig information sprids vidare som ett skäl till att inte lita för mycket på andra människor. Uppenbarligen gör eleverna en snäv tolkning av standardfrågan på tillit, som tolkas som *möjlighet att lita på andra*. Även om man litar på andra människor i mer vardagliga situationer – man går inte omkring och är rädd för andra – innebär risken för svek

59 Mellan 621.

60 Hög 4; Hög 53, Låg 333.

61 Låg 332.

62 Mellan 1001.

63 Information saknas om tre elever.

att man inte berättar hemligheter eller berättar om något känsligt till vem som helst. Ungdomarnas resonemang liknar med andra ord en tillit som är sakfrågespecifik och där konsekvenser av ett missbrukat förtroende vägs in. För att inte riskera att känslig information förs vidare, är man försiktig med vad man berättar för andra.

Eleverna beskriver det som att rykten cirkulerar, att människor kan säga vad som helst, ”många snackar skit i dagens samhälle” och ”munnarna går”⁶⁴ och att ”många pratar bakom ryggen på en”.⁶⁵ Även om eleverna säger att de litar på människor i allmänhet, kan förtroenden missbrukas och lätt föras vidare till andra. Den man själv litar på, litar i sin tur på någon annan. Några elever hänvisar explicit till sociala medier som en risk. Med tanke på risken för svek är det viktigt att veta vad man säger och till vem och inte avslöja för mycket om sitt privatliv. Innan man öppnar sig för en annan person, måste man lära känna den personen.⁶⁶

När det gäller att lita på folk tycker jag att det beror väldigt mycket på vad det handlar om. Allt jag berättar för dem som går i min klass och i skolan vet jag kommer att spridas till alla, även om jag bara berättar något för mina närmaste. Samma sak i släkten. Men att lita på att någon inte avslöjar en hemlighet är inte riktigt samma sak som att lita på att någon inte ska stjäla ifrån mig på tunnelbanan eller knuffa ned mig på spåret (sådana där tankar kommer upp i huvudet ibland när jag står på perrongen). (Kvinna, hög, 4)

[Det finns inte] så många personer förutom sina absolut närmsta som man kan säga någonting till utan att det kommer ut till någon annan. För den man litar på – litar på någon annan. Och så går allt runt. (Kvinna, mellan, 441)

Jag har svårt att lita på människor som jag inte känner så bra. Jag tycker att man som person ska ta det försiktigt att lita på andra för att rykten osv. sprids så enkelt i dagens samhälle. (Kvinna, mellan, 413)

Rädslan för att avslöja för mycket av sig själv är påtaglig, inte minst bland elever med egna erfarenheter av svek.⁶⁷ Därför svarar några elever att de litar mer på människor som de *inte* känner, än på personer som de känner. Tankespåret är dock ovanligt – det är betydligt vanligare att lita på sina nära vänner.

64 Mellan 1007.

65 Mellan 618.

66 Mellan 534; Låg 267.

67 Mellan 547; Mellan 111.

Jag tror att folk man inte känner generellt är mer pålitliga än de man känner. De som inte känner mig så väl kan inte svika mig eller avslöja saker om mig. Därför kan jag lita på en majoritet av människor, de är oftast trevliga. (Kvinna, hög, 4)

Å ena sidan tycker jag att man kan lita på andra människor och å andra sidan så tycker jag inte det. Först och främst tycker jag att man måste känna personen väldigt bra och sen vet man om man ska lita på den eller ej. Det finns situationer där ens bästa vän ljuger och vill en illa. Det hände mig. Jag hade en kompis som jag trodde jag kunde lita på helt till hundra, men hon ljög till mig om en väldigt stor och allvarlig sak och hon ljög om den saken ett år eller mer. Sen finns det andra situationer där en person visat sig vara snäll, trevlig, hjälpsam, bra och efter ett tag visar hon sin riktiga sida. Och sen så förändras människor också. Så jag tycker det är svårt att säga om man kan lita på andra eller inte. (Kvinna, mellan, 111)

Jag tycker att det är mycket svårt att lita på andra människor nuförtiden. Själv tycker jag att det är mycket lättare att lita på personer som man inte känner eller inte har en nära relation med. Mycket svårare är det att lita på personer man känner. (Kvinna, låg, 321)

Ungefär hälften av eleverna som framfört detta argument (7 av 14) säger att de inte litar på människor i allmänhet, medan fyra uttrycker tillit.⁶⁸ Argumentet förekommer i samma omfattning i hög-, mellan- och lågstatusskolor. De flesta som framför argumentet är kvinnor (13 av 14), men antalet citat är för lågt för att kunna dra några säkra slutsatser (Appendix 4, tabell 9).

BEROR PÅ PERSON

Många ungdomar argumenterar att tilliten beror på vilket intryck en person gör, vilket beteende han eller hon har, eller hur han eller hon uppför sig gentemot andra. Resonemanget ligger nära en rationellt baserad tillit där man gör en bedömning av den person som man har framför sig, och har en förmåga att läsa av människor och de signaler som de skickar ut (Bacharach & Gambetta 2001).

Flera elever nämner i sina svar att de litar mer på äldre människor eller barnfamiljer, eller personer som betar sig på ett trevligt, socialt eller vänligt sätt. Om en person verkar snäll, ser välvilligt inställd ut och gör ett gott intryck bemöter man denna med tillit.⁶⁹ Däremot litar man inte på de som är kaxiga, otrevliga, uppför sig på ett labilt eller annat misstänkt sätt, eller om man

68 Information saknas om tre elever.

69 Hög 4; Hög 594.

”får dåliga vibbar” på något annat sätt. Andra säger att de inte litar på narkomaner, ”skumma” personer eller telefonförsäljare.⁷⁰ Flera elever hänvisar till det intryck som en person ger, eller den bild man får av personens sätt att uppföra sig.⁷¹ Tilliten är inte generell, utan ”skiljer sig från person till person”.⁷²

Självklart utgår jag utifrån person till person, men om personerna verkar vettiga...då brukar jag lita på folk i allmänhet. Men om personerna verkar som narkomaner, eller människor i allmänhet som kan vara farliga eller verkar normal men föreslår ”skumma” saker och man får en dålig vibb, litar jag inte på dem. (Kvinna, mellan, 121)

Handlar om vad jag får för bild av personen, det skiljer sig från person till person. (Man, mellan, 157)

Det beror på från person till person. Jag kan för det mesta lita på andra människor och jag vet vilka jag kan lita på eller inte. (Kvinna, låg, 1061)

Noteras kan att ingen av ungdomarna i denna studie framför argument som skulle kunna relateras till en identitetsrelaterad tillit som är baserad på religion, kultur, språk, eller annan social tillhörighet. Det är heller inga ungdomar som spontant skriver att de litar mer på personer som ingår i deras lokalsamhälle. Denna argumentationslinje – att tilliten beror på vilken person man har framför sig – är lika vanlig i hög-, medel- och lågstatusskolor. Det går inte att se någon skillnad beroende på kön (Appendix 4, tabell 9).

KOMMENTAR

Genomgången av elevernas argumentation visar att standardfrågan uppfattas på ett mer varierat sätt än vad som kan förväntas utifrån den empiriska forskningen om generell tillit. Ungdomarnas svar visar å ena sidan att de tolkar standardfrågan utifrån normbaserade uppfattningar om tillit där argumenten vilar på generella och moraliska argument till mer partikulära resonemang, t.ex. människor är goda, falska, eller egoistiska. Dessa positioner förefaller ganska fasta. Å andra sidan är det många som tolkar standardfrågan utifrån ett partikulärt/strategiskt perspektiv, där tilliten beror på situation, fråga eller person.

Enkätstudien visade på stora variationer i generell tillit mellan elever i olika skolor. I en högstatusskola ansåg 83 procent av ungdomarna att man kan lita på de flesta jämfört med 32 procent i en lågstatusskola. Stora skillnader fanns även mellan elever med olika typer av medborgarskap, medan skillnaderna mellan

70 Mellan 121; Låg 307.

71 Låg 307; Mellan 157.

72 Mellan 118; Mellan 157; Låg 1061.

män och kvinnor var små (se Appendix 3, Tabell 7 och 8). För att avgöra om det finns några skillnader i argumentationen mellan hög-mellan- och lågstatusskolor har antalet citat räknats och jämförts i relation till det antal citat man kan förvänta sig från gruppen i relation till dess andel i enkäturvalet.⁷³

Analysen visar vissa skillnader mellan elevernas argumentation i olika typer av skolor, men också likheter. Argument som lyfter fram generella och moraliska aspekter av tillit ("människor är goda", "alla förtjänar en chans", "man tjänar själv på tillit") är vanligare i högstatusskolor, medan en form av partikulära argument ("människor är falska") är vanligare i skolor med låg status. Strategiskt baserade argument som lyfter fram att tilliten beror på fråga och situation är vanligare i högstatusskolor än i övriga skolor. För övriga argumenttyper finns ingen tydlig skillnad.⁷⁴

Elever som hänvisar till generella eller moraliska tillitsargument svarar som förväntat att "man kan lita på de allra flesta", medan elever som hänvisar till partikulära argument tycker att "man kan inte vara nog försiktig". Elever som använder strategiskt baserade argument i sin argumentation är dock mindre förutsägbara och landar i båda positionerna (Tabell 4).

Tabell 4. Sammanfattning av resultaten

Argument	Tillitsform	Antal citat	Skillnader skolor*	Tillit	Ej tillit
Människor är goda	Generell	22	Hög -Mellan-Låg	X	
Alla förtjänar en chans	Moralisk	14	Hög -Mellan-Låg	X	
Man tjänar själv på tillit	Moralisk	23	Hög -Mellan-Låg	X	
Människor är en risk	Partikulär	20	Hög-Mellan-Låg		X
Människor är egoister	Partikulär	10	Hög-Mellan-Låg		X
Människor är falska	Partikulär	20	Hög-Mellan- Låg		X
Beror på situation/fråga	Strategisk	28	Hög -Mellan-Låg	X	X
Risken för skvaller	Strategisk	14	Hög-Mellan-Låg	X	X
Beror på personen	Strategisk	19	Hög-Mellan-Låg	X	X

* Fet stil används för den typ av skola där argumenttypen är vanligare än förväntat.

5. Strategier för att hantera okända personer

Ungdomarnas svar rymmer i flera fall beskrivningar av strategier för att hantera okända personer eller situationer. Resonemangen stärker bilden av en

73 Om antalet citat är 26, och andelen kvinnor i urvalet är 70 procent, får man det förväntade antalet citat genom att multiplicera 26 med 0,7, vilket ger det förväntade talet 18,2. Antalet citat som faktiskt framförs av kvinnor jämförs därefter med det förväntade talet. Se Appendix 4, Tabell 9.

74 Skillnaderna mellan kvinnor och män var inte framträdande och redovisas därför inte i tabellen. På grund av det låga antalet citat var det inte möjligt att analysera skillnader mellan elever med olika typer av medborgarskap.

strategisk och gatusmart tillit. Många säger att de är försiktiga och inte blint litar på alla de träffar, i synnerhet inte den första gången de träffar en person. De beskriver sin strategi som att de är ”på sin vakt”, att de tänker två gånger innan de litar på någon, och att man kan ”vara litet extra försiktig första gången man träffar någon”.⁷⁵

Jag tycker att man alltid ska vara på sin vakt och inte låta skenet eller första intrycket bedra. (Kvinna, hög, 553)

Tycker det är dumt att aldrig lita på människor, dock är det viktigt att tänka två gånger innan man litar på någon. Man ska inte vara för naiv. (Kvinna, mellan, 462)

Alla människor är olika och beter sig olika. Man kan aldrig vara försiktig nog och man ska vänta med att dra beslut om man litar på någon eller inte. Det tar tid att kunna verkligen lita på någon och därför bör man vara försiktig. (Man, mellan, 173)

Flera ungdomar skriver att de använder sitt omdöme och litar på sin magkänsla och omdöme. Några av dem skriver att de har lätt för att avgöra vem man kan lita på eller genomskåda de som ljuger eller manipulerar andra.⁷⁶ Ett sätt att hantera andras manipulationer är att göra tvärtemot vad dessa personer förväntar sig.

Vissa människors beteende kan man dock känna igen att de kör med samma gamla metoder för att ”lura” människor eller att de kör med vissa manipulativa trick på folk för att få sin vilja igenom. När jag säger att jag litar på de flesta människor betyder det inte att jag är dum och inte kan se igenom de här beteendena. Det gör jag, jag ser dem och brukar då göra tvärtemot vad de vill. (Kvinna, mellan, 135)

I allmänhet bör en klok person vara kritisk o skeptisk mot allt o alla. Inte kallhjärtat, otrevligt o fördomsfullt, men objektivt och visdomsfullt. Varken naiv eller pessimistisk utan realistisk. (Man, mellan, 142)

Som tidigare visats är det flera ungdomar som har attityden att visa tillit till dess motsatsen bevisas. En annan strategi som används är att vända på ”bevisbördan”: den person man har framför sig måste bevisa att han eller hon är värd att lita på, de måste förtjäna tillit innan de bemöts med tillit. Tilliten är något som utvecklas i relationen, men det är viktigt att ”se om individen är värd att

75 Låg 324.

76 Hög 48; Hög 591; Låg 383; Låg 1061.

lita på, oavsett bakgrund” eftersom ”rötägg finns i alla samhällskategorier”.⁷⁷ Att blint lita på en främmande person, beskrivs som både ”ologiskt och naivt”.⁷⁸ En annan elev skriver att hon inte litar på människor mot bakgrund av sina erfarenheter: ”Jag har själv utnyttjats och behandlats illa av folk som jag litade på flera gånger, så jag har lärt mig att det är bättre att låta dem förtjäna mitt tillit.”⁷⁹

Jag tycker att man bör vara försiktig innan man lär känna någon riktigt bra, och att det är viktigt att anpassa tilliten efter hur relationen emellan mig och personen utvecklas. Det är viktigt att se om individen är värd att lita på, oavsett bakgrund. Rötägg finns i alla samhällskategorier. (Kvinna, hög, 40)

Jag litar inte på människor jag inte vet har visat sig vara pålitliga eller som jag inte behöver lita på. Att lita på folk bara för att är ologiskt och naivt. (Man, mellan, 153)

En annan grupp utgår från motsatt situation, de är neutrala eller avvaktande till dess att de har lärt känna personen ifråga bättre.⁸⁰ Här är det återigen upp till motparten att bevisa vem han eller hon är – pålitlig eller inte.

Jag försöker ha en neutral ställning till att börja med. Sedan när en lär känna människor ökar tilliten. Men någon som jag inte vet något om har jag svårare att lita på även om jag generellt sätt tror att människor går att lita på. (Man, hög, 29)

Ett universalknep som används av flera elever är att lära känna personen innan man litar på honom eller henne. Många betonar att man inte ska visa tillit för snabbt, att tillit tar tid att utveckla och att det är först när man känner någon som man kan veta om en person är pålitlig eller inte.

Tillit tar tid, man måste känna en människa innan man eventuellt kan säga att man litar på den. (Kvinna, hög, 61)

Först och främst tycker jag att man måste känna personen väldigt bra och sen vet man om man ska lita på den eller ej. (Kvinna, mellan, 111)

Man ska nog inte lita på folk förrän man lärt känna dem. (Man, mellan, 209)

Ett sätt att hantera osäkerhet är att få information om personen från kompisar.

77 Hög 40.

78 Mellan 153.

79 Hög 69.

80 Hög 29; Hög 30.

Man kan också känna sig tryggare om att en person är att lita på om man har gemensamma vänner. En elev skriver att man kan låtsas lita på andra, men ändå vara på sin vakt: "Låtsas att du litar på folk, det ser nog bra ut och uppskattas men det är nog bra att vara rätt misstänksam".⁸¹ Om en person visar sig opålitlig är en annan strategi att dra sig undan.⁸²

Jag dömer nya personer på deras attityd i vårt första möte. Jag brukar vara ganska öppen mot andra. Men om jag märker att andra är dryga eller konstiga väljer jag att ta ett steg bak. (Man, mellan, 178)

Slutsatser

Detta arbete har syftet att ge ett bidrag till diskussionen om standardfrågans validitet genom att undersöka hur ungdomar i Stockholm stad uppfattar frågan. Resultaten visar att standardfrågan om generell tillit uppfattas mer varierat än vad som hävdas i litteraturen. Ungdomarnas svar varierar från de som uppfattar frågan som generell eller en moraliskt baserad tillit, till de som anför argument som är av partikulär och strategisk karaktär. Standardfrågan kritiseras för att vara opreciserad och lämna utrymme för tolkningar till respondenterna. Resultaten i denna studie ger stöd för denna kritik.

De vanligaste argumenten *för* tillit går i tankespåren att människor i allmänhet är goda, att man själv tjänar på att visa tillit, och att människor förtjänar tillit. Dessa argument ligger nära den teoretiska litteraturens diskussion om generell eller moralisk tillit. De vanligaste argumenten *mot* att inte känna tillit för andra är att människor utgör en risk, att människor är falska och drivs av egenintresse. Dessa argument ligger nära teoretiska resonemang om partikulär tillit. Många ungdomar resonerar om en tillit som är sak- och situationsspecifik. Tilliten beror även på den person man träffar och hur man bedömer den personens karaktär. Därmed kan tilliten beskrivas som strategiskt och rationellt baserad, där det är av vikt att kunna läsa av situationer och personer och att vara "gatusmart". Denna typ av argument kan inte förväntas om standardfrågan ska tolkas som ett mått på generell tillit, det vill säga som uttryck för den allmänna tillitsnivån i landet.

Resultaten visar att elever som hänvisar till generella eller moraliska argument svarar som förväntat att "man kan lita på de allra flesta", medan elever som hänvisar till partikulära argument tycker att "man kan inte vara nog försiktig". Elever som använder strategiskt baserade argument i sin argumentation landar dock i båda positionerna.

81 Låg 319.

82 Hög 576; Hög 608; Hög 1033; Mellan 178; Låg 328.

Intressanta delresultat är att *motiveringarna* till tillit uppvisar vissa systematiska skillnader mellan hög- mellan- och lågstatusskolor. Elever i elit-skolorna framför oftare än förväntat att "människor är goda", att "alla förtjänar en chans", eller att man själv tjänar på tillit samt att tilliten beror på situation och fråga. Elever i lågstatusskolor skriver oftare än förväntat att "människor är falska". Den överrepresentation som noteras i elitskolorna kan återspegla skillnader i utbildningsförmåga och en vana att föra rationella resonemang, vilket bland annat märks på längden på deras svar. Samtidigt kan den höga tilliten också indikera en vilja att uttrycka "rätt" värderingar då elever i elitskolorna beskriver en skolmiljö som är socialt och åsiktsmässigt homogen och där det finns en stark social norm om vad som är politiskt korrekt, något som troligen återspeglas i deras enkätsvar (Gunnarson opubl.). Samtidigt finns flera likheter i argumentationen mellan olika skolmiljöer. Många elever uttrycker oro för skvaller och beskriver människor som falska och egoistiska. Ett argument som är lika vanligt i alla skolkontexter är att tilliten är personspecifik och bygger på en bedömning av den person som man har framför sig.

Resultaten indikerar att ungdomarna uppfattar standardfrågan på ett snävare sätt än förväntat: de uttalar sig inte om människor i Sverige som helhet, utan om hur deras lokala eller sociala värld gestaltar sig. Standardfrågan verkar uppfattas som en fråga som rör ett område som är socio-ekonomiskt avgränsat, och som rör relationen ungdomar emellan inom denna sfär. I linje med tidigare forskning tyder resultaten på att svaren på den generella frågan påverkas av erfarenheter som görs i specifika sociala sammanhang (Lundmark 2016: 41; Paxton & Glanville 2015).

Resultaten indikerar även att standardfrågan tenderar att överskatta den generella tilliten, då svarsbenägenheten på den öppna frågan var högre bland elever med hög tillit än de med låg tillit. Tidigare forskning visar att svarsfrekvens på abstrakt formulerade frågor är högre bland elever med högre utbildningsresurser (Bergström 2012), något som bekräftats i denna studie.

Sverige brukar i ett jämförande perspektiv beskrivas som ett land med hög social tillit, låg korruption och högt politiskt förtroende. Trots att den sociala tilliten haft en jämnt hög nivå i Sverige under de senaste 25 åren har forskningen alltmer uppmärksammat skillnader mellan stora och små kommuner (Trägårdh & Wallman Lundåsen 2013; Wollebaek et al. 2012), yngre och äldre, hög- och lågutbildade, arbetslösa och förvärvsarbetande, inrikes- och utrikesfödda (Holmberg & Rothstein 2015: tabell 1, Rothstein 2008:155). Resultaten som redovisats här bidrar till denna diskussion.

Rent empiriskt är det svårt att generalisera tillitsnivåerna i denna studie då studien är begränsad till ett strategiskt urval av skolor i Stockholms stad. Resultaten visar, trots denna begränsning, det teoretiska och empiriska värdet av kvalitativa undersökningar och betydelsen av öppna frågor där respondenterna fritt får möjlighet att resonera om sin sociala tillit. Metoden är tidskrävande

men kan med fördel användas i mindre studier i kombination med enkäter. Metoden torde vara särskilt användbar för att identifiera kausala mekanismer. Ett första steg kan också vara att genomföra ytterligare undersökningar av denna typ med vuxna eller med ett representativt urval för att ytterligare belysa hur respondenter uppfattar standarfrågan om generell tillit.

Referenser

- Bacharach, Michael & Gambetta, Diego, 2001. "Trust in Signs", s. 148-184 i Cook, Karen, S. (red.), *Trust in Society*. New York: Russel Sage Foundation.
- Banfield, Edward C, 1958. *The Moral Basis of a Backward Society*. New York: Free Press.
- Bergström, Ylva, 2012. "Educational and Social Dimensions of Political Participation: Producing a political opinion", *Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskap* 6(4), s. 23-34.
- Bergström, Ylva, 2015. *Unga och politik. Utbildning, plats, klass och kön*. Stockholm: Premiss.
- Chen, Chao C., Saporito, Patrick & Belkin, Liuba, 2011. "Responding to Trust Breaches: The Domain Specificity of Trust and the Role of Affect", *Journal of Trust Research* 1(1), s. 85-106.
- Coleman, James, S., 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Belknap Press.
- Delhey, Jan & Newton, Kenneth, 2005. "Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism?", *European Sociological Review* 21(4), s. 311-327.
- Delhey, Jan, Newton, Kenneth & Welzel, Christian, 2011. "How General is Trust in 'Most People'? Solving the Radius of Trust Problem", *American Sociological Review* 76(5), s. 786-807.
- Ensminger, Jean, 2001. "Reputations, Trust, and the Principal Agent Problem", s. 185-201 i Cook, Karen S. (red.), *Trust in Society*. New York: Russell Sage Foundation.
- Freitag, Markus & Bauer, Paul C., 2013. "Testing for Measurement Equivalence in Surveys. Dimensions of Social Trust across Cultural Contexts", *Public Opinion Quarterly* 77(S1), s. 24-44.
- Freitag, Markus, & Bauer, Paul C., 2016. "Personality Traits and the Propensity to Trust Friends and Strangers", *The Social Science Journal*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.soscij.2015.12.002>.
- Freitag, Markus & Traunmüller, Richard, 2009. "Spheres of Trust: An Empirical Analysis of the Foundations of Particularised and Generalised Trust", *European Journal of Political Research* 48(6), s. 782-803.
- Frykman, Jonas & Hansen, Kjell, 2005. "Att leva på kassan: Allmän försäkring och lokal kultur", *Analyserar* 2005:4.
- Gambetta, Diego, 1993. *The Sicilian Mafia. The Business of Private Protection*. London: Harvard University Press.
- Glaeser, Edward L., Laibson, David I., Scheinkman José A. & Soutter, Christine L., 2000. "Measuring Trust", *The Quarterly Journal of Economics* 115(3), s. 811-846.
- Grosse, Julia, 2012. *Kommer tid kommer tillit? Unga vuxnas och medelålders erfarenheter*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

- Gunnarson, Carina, 2008. *Cultural Warfare and Trust: Fighting the Mafia in Palermo*. Manchester: Manchester University Press.
- Gunnarson, Carina, Barrling Hermansson, Katarina & Loxbo, Karl, 2011. "Vem bryr sig och vem kan man lita på? Skolans betydelse för ungdomars sociala tillit", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 113(1), s. 90-96.
- Gunnarson, Carina & Loxbo, Karl, 2012. "School and the Promotion of Generalised Trust: Experiences from Sicily", *Journal of Trust Research* 2(2), s. 171-201.
- Gunnarson, Carina, "Socialt kapital i skolan: gymnasieungdomars berättelser om tillit, normer och trivsel" (opublicerat).
- Hardin, Russel, 1993. "The Street-Level Epistemology of Trust", *Politics & Society* 21(4), s. 505-529.
- Hardin, Russel, 2002. *Trust and Trustworthiness*. New York: Russel Sage Foundation.
- Holmberg, Sören & Rothstein, Bo, 2015. "Hög mellanmänsklig tillit i Sverige – men inte bland alla", s. 37-46 i Bergström, Annika, Johanson, Bengt, Oscarsson, Henrik & Oskarson, Maria (red.), *Fragment*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Weibull Lennart (red.), 2004. *Ju mer vi är tillsammans: 27 kapitel om politik, medier och samhälle: SOM-undersökningen 2003*. Göteborg: SOM-institutet.
- Inglehart, Ronald, 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald & Welzel, Christian, 2005. *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacobsson, Kerstin & Sandstedt, Eva, 2010. "Medborgerligt medvetande och social sammanhållning", s. 77-113 i Jacobsson, Kerstin (red.), *Känslan för det allmänna. Medborgarnas relation till staten och varandra*. Umeå: Boréa.
- Jung, Courtney, 2003. "Breaking the Cycle: Producing Trust out of Thin Air and Resentment", *Social Movement Studies* 2(2), s. 147-175.
- Knack, Stephen & Keefer, Philip, 1997. "Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-country Investigation", *The Quarterly Journal of Economics* 112(4), s. 1251-1288.
- Kumlin, Staffan & Rothstein, Bo, 2005. "Making and Breaking Social Capital: The Impact of Welfare State Institutions", *Comparative Political Studies* 38(4), s. 339-365.
- Lundmark, Sebastian, 2016. *Generalized Trust in Surveys: From Scales to Dragons*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Lundåsen, Susanne & Pettersson, Thorleif, 2009. "Att mäta tillit – teori och metodproblem", s. 112-146 i Trägårdh, Lars (red.), *Tillit i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS Förlag.
- Miller, Alan S. & Mitamura, Tomoko, 2003. "Are Surveys on Trust Trustworthy?", *Social Psychology Quarterly* 66(1), s. 62-70.
- Nannestad, Peter, 2008. "What Have We Learned About Generalized Trust, If Anything?", *Annual Review of Political Science* 11(1), s. 413-436.
- Oskarson, Maria & Rothstein, Bo, 2012. "Den sociala tilliten – håller vi på att tappa de unga?", s. 539-544 i Oscarsson, Henrik & Bergström, Annica (red.), *I framtidens skugga*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Ostrom, Elinor, 2000. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions of Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Paxton, Pamela & Glanville, Jennifer L., 2015. "Is Trust Rigid or Malleable? A Laboratory Experiment", *Social Psychology Quarterly* 78(2), s. 194-204.
- Pettersson, Thorleif & Lundåsen, Susanne, 2009. "Tillit, medborgaranda och kommunpolitik", s. 147-192 i Trägårdh, Lars (red.), *Tillit i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS Förlag.
- Putnam, Robert, 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rahn, Wendy M. & Transue, John E., 1998. "Social Trust and Value Change: The Decline of Social Capital in American Youth, 1976-1995", *Political Psychology* 19(3), s. 545-565.
- Reeskens, Tim & Hooghe, Marc, 2008. "Cross-Cultural Measurement Equivalence of Generalized Trust. Evidence from the European Social Survey (2002 and 2004)", *Social Indicators Research* 85(3), s. 515-532.
- Rotenberg, Ken J., 2004. "Interpersonal Trust across the Lifespan", *International Encyclopaedia of Social and Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, s. 7866-7868.
- Rothstein, Bo, 2001. "Social Capital in the Social Democratic Welfare State", *Politics & Society* 29(2), s. 207-241.
- Rothstein, Bo, 2003. *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rothstein, Bo, 2008. "Den svåra konsten att lita på andra, att vara nöjd med sig själv och att vara ung", s. 149-158 i Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.), *Skilda världar*. SOM-rapport 44.
- Rothstein, Bo & Uslaner, Eric M., 2005. "All for All. Equality, Corruption and Social Trust", *World Politics* 58(3), s. 41-73.
- Skolverket, 1995. *Den rimliga skolan. Livet i skolan och skolan i livet*. Stockholm: Liber.
- Stolle, Dietlind, 2002. "Trusting Strangers – The Concept of Generalized Trust in Perspective", *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 31(4), s. 397-412.
- Trägårdh, Lars, Wallman Lundåsen, Susanne, 2013. *Den svala svenska tilliten. Förutsättningar och utmaningar*. Stockholm: SNS Förlag.
- Uslaner, Eric M., 2002. *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uslaner, Eric M., 2012. "Measuring Generalized Trust: In Defense of the 'Standard' Question", s. 97-106 i Lyon, Fergus, Möllering, Guido & Saunders, Mark N. K. (red.), *Handbook of Research Methods on Trust*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Wollebaek, Dag, Wallman Lundåsen, Susanne & Trägårdh, Lars, 2012. "Three Forms of Interpersonal Trust: Evidence from Swedish Municipalities", *Scandinavian Political Studies* 35(4), s. 319-346.
- Yamagishi, Toshio & Yamagishi, Midori, 1994. "Trust and Commitment in the United States and in Japan", *Motivation and Emotion* 18(2), s. 129-166.
- Yamagishi, Toshio, 2001. "Trust as a Form of Social Intelligence", s. 121-147 i Cook, Karen S. (red.), *Trust in Society*. New York: Russel Sage Foundation.

Appendix 1. Brev: tillit till andra människor

Hej!

Tack för ditt förra brev! Du och alla andra har skrivit intressanta och spännande brev. Det har varit väldigt givande att läsa om hur du och de andra eleverna har det i skolan och utanför skolan. Med ditt och de andra elevernas brev har jag fått en ganska god bild av hur ni har det ”en alldeles vanlig dag”.

Sammanfattning Brev 1: ”En alldeles vanlig dag i mitt liv”

Flera av er verkar ha ganska lång resväg till skolan. Några trivs i skolan, andra tycker att det är jobbigt där. Många beskriver stressen i skolan, de långa skoldagarna, och en längtan efter att någonstans ”få vara sig själv”, att ”skärma av sig”, att bryta vardagsrutinen. Flera av er kopplar av genom att dansa, spela teater, idrotta, eller gå ut med hunden. Att lyssna på musik verkar viktigt för många. En del av er umgås mycket med kompisar och familj på fritiden; andra är mer ensamma, ibland för att det är självvalt, men inte alltid. De allra flesta verkar ha både bra och dåliga dagar, i skolan och utanför. De flesta breven ger en ganska nyanserad bild av det som är bra och dåligt, roligt och tråkigt i skolan och på fritiden.

Brev 2: ”Vem kan man lita på?”

I det här brevet kommer jag att be dig att fundera på din tillit till andra människor, d.v.s. om man kan lita på andra människor eller inte. Jag skulle vilja att du svarar på fyra frågor. Tänk igenom frågan och försök beskriva hur du tänker om varje fråga. Det finns inget svar som är rätt eller fel, utan var så ärlig som möjligt.

1. Tycker du på det hela taget att man kan lita på de flesta människor eller tycker du att man inte kan vara nog försiktig i umgänget med andra människor?
2. Hur mycket känner du att du kan lita på människor i området där du bor?
3. Hur mycket känner du att du kan lita på människor som bor i Stockholm?
4. Litar du på människor som är annorlunda än dig själv?

Ditt svar vill jag ha senast XX oktober, 2013. OBS! När jag har fått ditt brev kommer du att få en biobiljett i belöning! 😊

Många hälsningar

Appendix 2. Brevprojektet: urval

Tabell 5. Urval 1: skolstatus, program, kön, medborgarskap, födelse land

Skola*	Kod	Klass / program**	Kön***	Medborgarskap ‡	Land eget ††	Land mor ††	Land far ††
Hög1	4	S	K	Svenskt	1	1	1
Hög1	48	E	K	Svenskt	1	3	1
Hög1	72	N	K	Svenskt	1	1	1
Hög2	592	H	K	Svenskt	1	2	2
Hög2	608	H	K	Svenskt	1	1	1
Mellan1	111	S	K	Svenskt	3	3	3
Mellan1	120	S	K	Svenskt	1	1	1
Mellan1	121	S	K	Svenskt	i.u.	1	1
Mellan1	135	N	K	Svenskt	1	1	1
Mellan1	143	N	K	Svenskt	1	1	4
Mellan4	617	S	K	i.u.	1	4	4
Mellan4	618	S	K	i.u.	i.u.	4	4
Mellan4	619	S	M	i.u.	1	4	4
Mellan4	620	S	K	i.u.	1	4	4
Mellan4	621	S	K	i.u.	1	1	3
Mellan4	622	S	K	i.u.	1	1	1
Mellan4	623	S	K	i.u.	1	1	1
Låg1	306	S	K	Dubbelt	4	4	4
Låg1	307	S	K	Svenskt	1	1	2
Låg1	318	S	M	Dubbelt	4	4	4
Låg1	319	S	K	Svenskt	1	1	1
Låg1	320	S	K	Svenskt	1	1	1
Låg1	321	S	K	Annat	3	3	3
Låg1	323	S	K	Svenskt	1	1	1
Låg1	324	S	K	Svenskt	1	1	1
Låg1	325	S	K	Annat	4	4	4
Låg1	330	S	M	Svenskt	1	1	1
Låg1	334	S	K	Svenskt	1	1	1

* Status baseras på söktryck, antagningspoäng och föräldrars utbildningsnivå.

** S=samhällsvetenskapligt program, E=ekonomiskt program, N=naturvetenskapligt program, H=humanistiskt program.

*** M=man, K=kvinnor.

‡ Elever från B4 deltog inte i den större enkätstudien utan svarade på ett begränsat urval frågor i samband med brevuppdraget.

†† "I vilket land är du och dina föräldrar födda?" 1=Sverige, 2=Nordiskt land (förutom Sverige), 3) Europeiskt land (förutom Norden), 4=Land utanför Europa.

Tabell 6. Urval 2: skola, föräldrarnas utbildning, tillitsnivå

Skola*	Kod	Utbildning mor**	Utbildning far**	Tillit 2012***	Tillit 2015***
Hög1	4	4	4	Hög	Hög
Hög1	48	3	2	Hög	Hög
Hög1	72	4	4	Låg	i.u.
Hög2	592	4	4	Hög	Hög
Hög2	608	4	4	Hög	Hög
Mellan1	111	3	3	Hög	Låg
Mellan1	120	2	3	Hög	Hög
Mellan1	121	3	3	Hög	Hög
Mellan1	135	4	4	Hög	Hög
Mellan1	143	4	4	Låg	Hög
Mellan4	617	3	4	i.u.	Hög
Mellan4	618	4	3	i.u.	Oklar
Mellan4	619	4	4	i.u.	Oklar
Mellan4	620	3	3	i.u.	Låg
Mellan4	621	3	3	i.u.	Oklar
Mellan4	622	4	4	i.u.	Oklar
Mellan4	623	3	3	i.u.	Hög
Låg1	306	4	4	Låg	Låg
Låg1	307	3	3	Hög	Hög
Låg1	318	3	3	i.u.	Låg
Låg1	319	3	4	Låg	Låg
Låg1	320	4	4	Låg	Oklar
Låg1	321	3	3	Låg	Låg
Låg1	323	4	4	Låg	Hög
Låg1	324	4	4	Hög	Hög
Låg1	325	2	2	Hög	Låg
Låg1	330	4	4	Hög	Hög
Låg1	334	3	3	Låg	Hög

* Elever från Mellan4 deltog inte i den större enkätstudien utan svarade på ett begränsat urval frågor i samband med brevuppdraget.

** "Vilken är den högsta utbildning som dina föräldrar har avslutat?"
1=har ej avslutat någon utbildning, 2) grundskola eller motsvarande (1–9),
3=Gymnasium eller motsvarande, 4=Universitet eller högskola.

*** Alla svar (utom Mellan4) baseras tillitsnivå på standardfrågan "Tycker du på det hela taget att man kan lita på de flesta människor eller kan man inte vara nog försiktig i omgänget med andra människor?" Fråga har ställts med två svarsalternativ (1=man kan lita på de flesta, 2=man kan inte vara nog försiktig).

Appendix 3. Generell tillit – variationer

Tabell 7. Generell tillit 2015/ skolor (%)

Skolor	Man kan lita på de flesta	Man kan inte vara nog försiktig	Total
Hög1	83	17	100 (42)
Hög2	74	26	100 (49)
Mellan1	61	39	100 (51)
Mellan2	43	57	100 (42)
Mellan3	40	60	100 (73)
Låg1	46	54	100 (43)
Låg2	32	68	100 (38)
Totalt	54	46	100 (338)

Tabell 8. Generell tillit 2015/ kvinnor och medborgarskap (%)

Kön/medborgarskap	Man kan lita på de flesta	Man kan inte vara nog försiktig	Total
Kvinnor	53	47	100 (223)
Män	56	44	100 (100)
Svensk medb.	56	44	100 (281)
Annat/dubbelt	44	56	100 (57)
Totalt	54	46	100 (338)

Appendix 4. Citat och förväntade tal

Tabell 9. Antal citat och förväntade tal för olika argument

Argument	Antal citat (N)	Hög	Mellan	Låg	Kvinnor	Män	Tillit	Ej Tillit
<i>Generell/moralisk tillit</i>								
Människor är goda	22	20 (6)	0 (11)	2 (5)	16 (15)	5(7)	22	-
Alla förtjänar en chans	14	7 (4)	3 (7)	4 (3)	10 (10)	3 (4)	12	1
Man tjänar själv på tillit	23	11 (6)	9 (11)	1 (6)	18 (16)	5 (7)	22	1
<i>Partikulär/strategisk tillit</i>								
Människor är en risk	20	5 (5)	9 (10)	6 (5)	16 (14)	3(6)	1	18
Människor är falska	20	2 (5)	9 (10)	9 (5)	14 (14)	5 (6)	2	18
Människor är egoister	10	2 (3)	6 (5)	2 (2)	6 (7)	2 (3)	1	9
Beror på situation/fråga	28	12 (8)	10 (13)	6 (7)	21 (20)	7 (8)	19	6
Risken för skvaller	14	2 (4)	7 (7)	5 (3)	13 (10)	1 (4)	4	7
Beror på person	19	6 (5)	7 (9)	6 (5)	14 (13)	5 (6)	10	7

Siffran inom parentes är det förväntade talet givet varje kategoris procentuella andel av det totala samplet (enkäten). Det förväntade talet fås fram genom att multiplicera N-talet för varje argumenttyp med följande nyckeltal: Hög: 0,27; mellan: 0,49; låg: 0,24. Kvinnor: 0,7, män: 0,3. Alla siffror har avrundats till närmaste heltal.

I vissa kolumner överensstämmer inte summan med det totala antalet citat i kolumn 1, vilket beror på internt bortfall.